

Ligita Leja

Pazīsim savus etniskos radniekus!

Recenzija

Ar vēsturisko romānu “Uobeļova. Senatnes laikrite” Latvijas rakstnieku saimei pievienojas Aleksandrs Kašs. Vēstures pētījumiem viņu iedvesmojusi dzimtā puse, senais Uobeļovas pilsnovads Baltinavas pusē. Notikumu pamatā ir latgaļu apjausma, ka tautas pastāvēšana ir apdraudēta. Darbība risinās septītajā gadsimtā. Tauta grib saprast, no kurienes draud briesmas, meklē veidus, kā no tām glābties, meklē sabiedrotos.

Grāmatas galvenie varoņi Gabris un Ričiks nāk no Uobeļovas. Sižets lasītāju aizved uz vēsturiskajām latgaļu zemēm Latvijas-Krievijas pierobežā (Austrovu), uz seno Kujavu (tag. Kijivu), uz Dņepras sliekšņiem 70 kilometru garumā, uz klejotāju apsēstajām stepēm Melnās jūras ziemeļu piekrastē, pie svīdriem, pruosiem un kuroņiem. Gabris kādu laiku sastāv Bizantijas imperatora dienestā, bet Ričiks – vikingu karadraudzē. Ar jaunu zināšanu un prasmju krājumu galvenie varoņi atgriežas dzimtajā Uobeļovā. Gabri ievēl par pilsnovada virsaiti

Isumā par grāmatas kvalitātēm.

A. Kaša vēsturiskais romāns “Uobeļova” ļauj apjaust kādreizējās plašās latgaļu zemes robežas, kas iesniedzas tālu tagadējā Krievijā. Līdz ar to parāda Krievijas vēstures melīgumu, kad tiek runāts par “vēsturiskajām Krievijas zemēm” (исконные русские земли).

Minētas senās latgaļu zemes un to iedzīvotāji tuolovieši, pītuolovieši, polusolieši (tie paši polockieši, palatskieši – krieviski vietvārds Полотесък), jersicieši, plyskovieši, kolnpilieši (Kolnpils ir vēlākā Holmgarda, Naugarda, Novgoroda). Kā tālāki kaimiņi figurē drēviņi; austrumu puses brāļu tauta goļadi; kriviči, kas ir jau pārslāvoti goļadi/galindi; radu tauta kujavieši.

Ar Gabra viesošanos senajā Kujavā autors rāda, ka arī ukraiņi savā sākotnē ir bijusi baltu tauta, latgaļu radu tauta. To apliecina Pērkona kults, senie dabas un gadskārtu kultī, ukraiņu tautiskais ornaments ar saulītēm, auseklīšiem, jumīšiem, Austras koku, trejzuburi un citām senām, mums labi pazīstamām zīmēm. Un pat latgaļu podniecība, kas, iespējams, ir ukraiņu *Tripoles senkultūras* krāšņās podniecības pēctece.

Baltkrievu baltu saknes akadēmiskā vēsture atzīst. Pērkons (Peruns) gan pie mums, gan Baltkrievijā saukts arī par Dundaru vai Dundalu (arī lietuviešiem otrs Pērkona vārds ir Dundalis). Ir kopēji senie kultī – piem., Zalkšu kults.

Ukraiņu baltiskās saknes vēsturnieki parasti vispār nepiemin, kaut gan Dienvidukrainā, netālu no Odesas, ir pat pilsēta Balta. Ukraiņu vēsturnieki pārsvarā nokļuvuši Marijas Gimbutienes (1921–1994) teoriju gūstā. Tāda ir, piem., nepierādītā (Krievijai izdevīgā!) hipotēze par baltu-slāvu aizvēsturisko kopību, liekot maldīgi domāt, ka slāvi kā tauta pastāvējusi jau pirms mūsu ēras.

Tomēr vēl dziļos padomju laikos savu vārdu teica arī etnocentriski ukraiņu vēsturnieki, piem., arheologs Valentīns Daņiļenko (1913–1982) runāja par vienotu Piedņepras-Nemunas cilšu senkultūru, ko apstiprina arheoloģija. Piebildīsim, ka Nemunas senais nosaukums ir Mēmele.

Lūk, kā pēc V. Daņiļenko pētījumiem Oļģerts Ziļickis raksturo t. s. Piedņepras etnisko kopu, apkopojot lietojot etnonīmu – lejieši.

Neolītā lejieši visā Piedņepras apgabalā no Kijivas līdz Smoļenskai, Nemunas piekrastei antropoloģiski pārstāvēja vienas etniskas izcelsmes cilvēku kopumu ar galvaskausa indeksu 71–74.

Pēc mezolīta apmetņu konglomerācijām un senlietu savdabības izdalāmas 10 ciltis.

Visu 10 cilšu senkultūra attīstījās patstāvīgi un ikkatrā vēsturiskā laikmetā palika vienveidīga līdz ~9. gadsimtam, tāpēc ērtāk runāt par *Piedņepras cilšu senkultūru*.

M. Gimbutienes izdalītā *Nemunas senkultūra* būtiski neatšķiras no *Piedņepras senkultūras*, ir tās sastāvdaļa.

V. Daņiļenko atmeta *Nemunas senkultūras* jēdzienu un ieviesa vienas etniskās izcelsmes cilvēku kopības *Piedņepras senkultūras* varietāti, kas saglabājās no epipaleolīta līdz bronzas laikmeta vidum.

Viņš izdalīja šādus cilšu kopienu novadus: Marjanas, Austrumšiņecas, Lejasdesnas, Karanovas, Bondarevas, Ļebedovas, Belogradas, Nemunas, Augšdņepras, Visockas. Arheologs atzīmējis, ka vairāk jauninājumu bijis mežastepes novados (salīdzinājumā ar mežu zonu): krāsaina keramika, agrāka zemkopība un piemājas lopkopība, akmeņu krāvumu pavardi, puspagraba sāvbaļķu mītnu būve u. c.

Pie līdzīgām atziņām nonāca arī arheologs A. Brjusovs.

Arheoloģe S. Berezanska pārbaudīja A. Brjusova un V. Daņilenko secinājumus, izpētot apbedījumus visās 10 ciltīs. Arī viņas secinājumi līdzīgi. Līdz pat dzelzs laikmetam 14. gs. Vidusdņepras un Augšdņepras baseinu apdzīvojušas vienas etniskas izcelsmes ciltis. Vienveidīgai materiālajai kultūrai atbilda vienveidīgs antropoloģiskais tips. Visos apbedījumos atrasti tikai gargalveinās varietātes mezocefālie galvaskausti.

Berezanska secināja, ka lejiesu vienveidīgās etnokultūras apgabalā jāiekļauj *Nemunas senkultūras, Augšdņepras un Vidusdņepras senkultūru* apgabali. *Vidusdņepras senkultūras apgabals* leļpus Pripetes ietekas Dņeprā līdz Kijivai pakāpeniski sašaurinājies līdz 50 km joslai abpus Dņepras, bet leļpus Kijivas sašaurinājies strauji un izbeidzies 100 km leļpus Kijivas. Šis apgabals aptvēris arī visu Desnas baseinu, bet uz rietumiem pleties līdz pat Dņestras augštecei. Uz austrumiem šis apgabals stiepies lielu gabalu gar Ziemeļu Donecas piekrasti.

Secinājums: ir pamats runāt par vienotu Nemunas, Dņepras, Desnas, Ziemeļu Donecas etnokultūras apgabalu.

Pievienosim šim uzskaitījumam arī Daugavu. Neaizmirsīsim, ka pa Daugavu un Dņepru senās dienās gāja svarīgs Svētā dzintara ceļa atzars.

Sākot ar mūsu ēras 5. gadsimtu, Dņepras baseina balti sāk ieceļot Latvijā un Lietuvā. Šajā laikā sākas slāvu uzkundzēšanās pie Dņepras, vergu gūstīšana. Senie zemkopji masveidā bēg uz ziemeļiem, tolaik vēl brīvām baltu tautu zemēm.

A. Kašs raksta: “Uobeļovas latgaļi no antropoloģiskā viedokļa nedaudz atšķiras no Vidzemes latgaļiem. Viņi te ienāca, iespējams, no Daugavas augšteces. Viņiem ir ļoti liela līdzība ar Daugavas augšteces krivičiem... Nav atmetama arī versija par latgaļu ienākšanu no Sindas/Dņepras baseina.”

Antropoloģe Raisa Deņisova (1930–2019) to apstiprina: “...ja arheoloģiskais materiāls liecina, ka Dņepras un Daugavas augšteci apdzīvojušas baltu ciltis, tad, pamatojoties uz antropoloģisko materiālu, var secināt, ka tās bijušas radniecīgas latgaļiem... zināma masivitāte raksturīga baltu ciltīm vispār, un tā saglabājas diezgan ilgi – līdz mūsu ēras otrā gadu tūkstoša sākumam... latgaļiem un zemgaļiem masivitātes pazīmes saglabājušās daudz ilgāk.”

Kā raksta O. Ziļickis, ir pētījumi, kas liecina par Austrumlietuvas (Viļņas novads) senkultūras apbrīnojamo līdzību Polockas latgaļu *Dņepras-Daugavas senkultūrai*, kas liek domāt, ka arī zemgaļi, vismaz daļēji, ieceļojuši Zemgalē no Polockas latgaļu novada.

Par ko liecina jaunākie arheologu pētījumi?

Nesen plašsaziņā izskanēja fakts, ka pie Dņepras labā krasta pietekas Rossas pirms kādiem trim gadiem atklāts 11.–12. gs. baltu kapulauks. Atrakti 67 apbedījumi, kuru rotaslietas un inventārs ir baltu izcelsmes – kuršu, zemgaļu, lietuviešu (augštaišu) aprocas, saktas u. c. Upes otrā krastā ir bijis pilskalns un apmetne. Šos arheoloģiskos izrakumus kopīgi veic ukraiņi un lietuvieši. Viņi domā, ka tā bijusi tirgotāju pastāvīgā apmetne.

Izvirzīts jautājums – varbūt ir vērts pārskatīt pieņēmumu par to, ka valsti Pycь veidojuši skandināvu vikingi un pirmās valdošās dzimtas šajā valstī bijuši skandināvi. Vai sava loma nav bijusi arī baltiem – latviešu un lietuviešu senčiem?

Tie apbedītie, kuriem veiktas ģenētiskās analīzes, tuvi Austrumbaltijai.

Par visiem šiem jautājumiem rosina domāt arī A. Kaša vēsturiskais romāns “Uobeļova”. Autors pētījis, kas ir vikingi, kas – varjagi, kas – goti un vēl citus jautājumus, un viņā ir vērts ieklausīties.

Savdabīgu kolorītu romānam piešķir autora spēja iejuties senatnes noskaņā. Ikdienas laikriti noteica savaite – deviņu dienu nedēļa mēness kalendārā, kurš atbilda mēness cikla ilgumam. Minēti senie mēnešu nosaukumi, piem., ziedu mēnesis ir jūnijs. Starp citu, ukraiņiem senie mēnešu nosaukumi ir saglabāti arī mūsdienās. Ukraiņu ziedu mēnesis ir aprīlis (квітень).

Vecvārdi, dzīvesveids, darbarīki, senie kultūras baltu tautām (arī jauktajām tautām, kā baltkrievi un ukraiņi) kopēji no baltu pirmtautas laikiem. Svētki ukraiņiem ir ‘свята’, svinēt jeb svētīt – ‘святкувати’. Ne Latvijā, ne Ukrainā netrūkst saknes *sva-, *sve- toponīmu un hidronīmu, piem.,

Svatoves pilsēta Ukrainā, Svātis kolns un Svātyvnes azars Latgalē, Uobeļovas apkaimē, Svētes upe Zemgalē. Nosaukumi rāda, ka tās bijušas svētvietas. Senie ūdeņu kultūri ir bijusi neatņemama seno baltu mitoloģiskā pasaules redzējuma sastāvdaļa. Varbūt no tiem radies leišu un latviešu etnonīms, kā arī kādreizējais baltkrievu etnonīms – litvini. Baltkrievu valodā saglabājies vārds ‘lytovatsja’ – norūdīties ar ūdeni. Arī mūsu dziednieki runā par laitišanas rituāliem.

Autors parāda mūsdienās ne vienmēr apjaustas senatnes atskaņas uzvārdos un toponīmos – lūk, uzvārds Ločmelis cēlies no veiksmīga lāču mednieka trofejas – lāča mēles, bet vietvārds Ķegums – no seno plostnieku mudinājuma – tjašom! Ķeguma krāces bija jāpārvar, kuģus pārvelkot. Turpat saglabājies senās plostnieku apmetnes nosaukums Latgaļi.

Zīmīgs ir Austrovas virsaiša vārds Vyklis – vilks. Šeit autors dod priekšstatu par bieži sastopamo seno valodu parādību metatēzi – skaņu pārstatījumu vārdā.

Minēti senie baltu tautu nosaukumi.

Ir skaidrs, ka no svīdriem cēlušies zviedri, bet kas ir autora piesauktie drēviņi?

Te nu ir intriga. Etnonīmu līdzība liek domāt, ka drēviņi ir vēlākie rusificētie drevļani (drevļani) un dregoviči. Drevļanus vēsturnieki lokalizā Pripetes baseinā Poļesjē, arī Pripetes labā krasta pietekas Teterupes baseinā, tātad Baltkrievijas dienvidos un Ukrainas ziemeļos. Dregoviči dzīvojuši uz ziemeļiem un ziemeļrietumiem no drevļaniem, bijuši Polockas latgaļu dienvidu kaimiņi, žemaišu un prūšu dienvidaustrumu kaimiņi. Visticamāk, ka runa ir par vienu un to pašu tautu, kuru dažādi kaimiņi (piem., russi un poļi) saukuši atšķirīgi – vieni par drevļaniem, citi par dregovičiem.

Taču jautājums kļūst interesants ar to, ka drevļanu-dregoviču un sudāvu-jātvingu robežas pārklājas, turklāt šajos pašos apvidos tiek runāts arī par neuriem.

Drevļani ir no varjagiem daudz cietusi sentauta, kas varonīgi cīnījusies pret tiem. Senkrievu avotos ir ziņas par to, ka kādā sirojumā un meslu vākšanas reizē Kijivas normaņu kņazu Ihoru (Ingvaru) drevļani saraustīja gabalos, iesienot starp diviem kokiem. Savukārt O. Ziļickis raksta, ka to izdarījuši sudāvi.

Sudāvu-jātvingu robežas arī izgāja uz Dņepras labā krasta pieteku Pripeti. Sudāvi dzīvojuši Pripetes, Nemunas, Narevas, Rietumu Bugas, Vislas baseinā. Tādējādi viņu pārziņā bija svarīgs Dzintara ceļa atzars – ūdensceļš, kas Sembas pussalu pa minētajām upēm ar zināmām laivu pārvilkšanas vietām saistīja ar Austrumu tirgiem. Nav jābrīnās par to, ka sudāvi agri saskārās ar sirotāju varmācību un sīkstī cīnījās pret tiem. Sudāvu strēlicu cilts kļuva par atzītiem ieroču meistariem. Īslaicīgu atspaidu sudāviem deva lietuvieši. Vēl 14. gadsimtā pastāvēja sudāvu Turovas-Pinskas kņaziste, kas iegāja Lietuvas dižkunigaitijā (Велике князівство Литовське, Руське, Жемайтійське, šeit ar litviniem domāti mūsdienu baltkrievi.)

Narevas upes nosaukums Mazūrijā (Polija), Naretvas – Volīnijā (Ukraina), Nēres – Lietuvā, Narvas – Igaunijā, Latvijas vietvārds Nereta rāda, ka sudāvi ir tie paši Hērodota un Tacita minētie neuri. – ieceļotāji no skitu zemēm vēl 5. gs. p. m. ē.

Pēc huņņu valsts sabrukuma (šī valsts atradās Transilvānijā, kur huņņi bija sagrāvuši Romas Dāķijas koloniju) Volīnijā 5. gs. uz vēstures skatuves uznāk slāvi. Šeit jāpaskaidro, ka huņņiem pievienojās un ar viņiem sajaucās viņu atbrīvotie Romas impērijas vergi – sklāvi, sklāvīni –, kuri huņņu armijas sastāvā iemācījās uzbrukt Romai un Bizantijai, ieguva pašapziņu. Volīnijā veidojās spēcīga bijušo vergu sklāvu, nākamo “slāvu cilšu”, savienība. Volīniju sāka uzskatīt par nākamo “slāvu tautu” pirmdzimteni.

Sudāviem tur palikšanas vairs nebija. “Izklīda kur kurais, bet nepadevās”, tā par sudāviem 1582. gadā rakstīja poļu senatnes pētnieks Macejs Strijkovskis. Arī Latvijā ir sastopams mājvārds “Drēviņi”. Kā raksta Krievijas 20. gs. sākuma vēsturnieks Avenariuss, sudāvi atstājuši ievērojamas pēdas zemgaļu kultūrā. “Strēlicī padarīja zemgaļu vārdu slavenu ieroču un rotu kalēju mākslā... viņu smalki kaltos un rotātos ieročus vēl var šur tur redzēt muzeju stendos.”

Tiktāl – par noslēpumainajiem drēviņiem.

Interesi grāmatā “Uobeļova” izraisa arī citi baltu vietvārdi un hidronīmi. Kā pareizi atzīmē autors, novadu, cilšu robežas senatnē iezīmēja ūdeņi. Tautas veidojās upju baseinu ietekmē. Latvieši un baltkrievi dzīvo pie Daugavas. Līdz ar to saglabājušās kopējas latviešu un baltkrievu valodas īpatnības, piem., ‘dz’ lietojums (‘дзекање’). Saukt Daugavu par Daudzovu vai Daudzevu, kā tas ir A. Kaša grāmatā, ir vēsturiski pareizāk, ne velti Latvijā pie Daugavas saglabājušies vietvārdi Daudzeva, Daudzese. ‘Dz’ mainīts uz ‘g’ lietuviešu valodas ietekmē. Lietuviešu ‘daug’ nozīmē – daudz, bagātīgi.

Polotas upes nosaukums skaidrots kā Paltes upe. Tas ir ļoti zīmīgs hidronīms, kam ir sakars arī ar etnonīmu 'balts', 'balti'. Gan palts, gan balts – sens apzīmējums purvam, ezeram, bet skatot plašāk – mitrai, auglīgai, gaismas apspīdētai vietai. Palūkosimies vēl tālāk pasaulē un pievienosim šeit dažas savas atziņas. Baals bija senāriešu Gaismas dievs. Tā tas bija vissenākajā Šumerā, Kānaanā, Sīrijā u. c. Tas bija arī sugasvārds, vispārējs dieva un arī valdnieka apzīmējums Senajā Indijā. Savukārt 'Ti' senajā pirmvalodā apzīmēja Dzīvības spēku. Tādējādi bal-ti – Lielais Dzīvības spēks, Lielais Gaismas spēks.

Hidronīmu Polota varam lasīt arī kā Po-lota. Mūsu skatījumā tā ir norāde uz tālo senču latu, lotu, lotusu piekopto Sīriusa kultu un arī Sīriusa kalendāru. Ar 'Po' sentautas apzīmēja vienu no Sīriusa sistēmas zvaigznēm. Zīmīga valodnieciska norāde ietverta arī vietvārdā Austrova 'Ast' bijis Sīriusu personificējušās dieves Izīdas apzīmējums Senajā Ēģiptē. Lūk, cik tālu pasaulē pletās senās Baltu civilizācijas robežas.

Balkāni A. Kaša grāmatā pamatoti skaidroti kā Bālkalni. Mēs vēl pameklētu saikni ar citu senu Saules apzīmējumu – Kan, Kon. (Atcerēsimies polinēziešu Virakoču jeb Kon-Tiki, kuru sauca arī par Saules Tiki.) Tādējādi Baal-Kan – Dižā Saule. Mūsu tālie senči bija Saules pielūdzejī. Ne velti Latvijā ir Kangaru kalni, Kandava, vairāki Sauleskalni...

Senā baltu prātniecība – vēl viena neapšaubāma grāmatas kvalitāte.

“Uobeļovieši ... saglabāja savu mitoloģisko piederību pirmtautai... Seno uobeļoviešu pasaule bija līdzsvara pasaule. Cilvēks dzima brīvs. Katram cilvēkam tajā bija sava vieta Uobeļovieši pieņēma savu dzīvi un pasauli tādu, kāda tā bija.... uzmanīgi vēroja izmaiņas apkārtējā dabā, novēroja cilvēku sētu apkārtni un pēc tā vērtēja cilts un sētas iemītnieku dvēselēs notiekošo. Nekad neapmetās neveselīgās vietās.

Zeme, cilvēks un debess bija viens vesels. Cilvēks bija tas, kas zemi savienoja ar debesīm. Zeme nepārtraukti apgādāja cilvēku ar visu viņam vajadzīgo... Debesis deva iespējas un padomus. Pašu prasme savienot zemes resursus ar Debesu dāvāto bija uobeļoviešu drošības pamats. Zemes augļu un debesu dāvanu plūsma bija nemīdīga un nebija atkarīga no ļaužu lūgumiem... Nebija ne jāpielabinās, ne jāizlūdzas.

Labā audzināšana tika pielietota kā pirmā un galvenā cilvēka veselības un spēka uzturēšanas būtība. Ar to sākās katra diena, katrs darbs. Dziedniecības pamatā bija dabas elementi: minerāli, augi, darbs, skaistums, krāsa un skaņa. Bērnu pareiza audzināšana tika uzskatīta par vecāku un apkārtesošā dziedināšanu. Uobeļovieši uzskatīja, ka pareizi audzināts bērns ir visa esošā veselības ķīla, jo viņa dvēselē ir ielikta īpašība – pārveidot uz labo un skaisto visu apkārtesošo”.

Tādējādi autors parādījis senās Baltu civilizācijas augsto garīgās attīstības līmeni: “Baltu civilizācijas pasaule jau senās dienās bija strukturēta, hierarhiska un saliedēta savstarpējā kalpošanā”. Tā bija pasaule ar savu dzīvesziņu un saviem svētniekiem. Pasaule ar savu Laikriti (vārds “kalendārs” ienācis aprītē no Romas impērijas). Būtībā Baltu civilizācija ir visas pasaules mūsdienu pozitīvās civilizācijas pamats.

Grāmatas noslēguma daļā stāstīts par Gabra un Ričika lomu dzimtā Uobeļovas pilsnovada aizsardzības spēju stiprināšanā: “Līdztekus karadraudžu izveidei visi pilsnovada vīri arī izgāja cīņas mācības... Katram bija jābūt gatavam dot atbildi klaidoņiem. Katra sēta bija uzskatāma par cietoksni. Katra zemes pēda bija dzīvības vērtā.”

Tas skan ļoti aktuāli Loks noslēdzas – atkal mēs, balti, esam apdraudēti. Paldies autoram par šo īstajā laikā un vietā izdoto grāmatu.